

ЁШЛАР МАЪНАВИЙ ФАОЛЛАШУВИДА АХЛОҚИЙ МЕЪЁРЛАРНИ ЎРНИ ВА УЛАРНИНГ ФАЛСАФИЙ ТАҲЛИЛИ

Бойтўраев А.А (СамДУ магистранти)

Аннотация

Ушбу мақолада ёшлар маънавий фаоллашувида ахлоқий меъёрларни ўрни ва уларнинг фалсафий таҳлили, ахлоқий меъёрлар, ахлоқий тамойиллар билан узвий алоқадорликда намоён бўлиши ижтимоий тартиботни юзага келтиришда муҳим аҳамият касб этганлиги ҳақида мулоҳаза юритилган.

Фуқаролик жамиятини ривожланиши ва демократик ислохотларнинг жамиятимиз негизига кириб бориши халқимизнинг маънавий, ахлоқий ва эстетик фазилатларини эркин ривожланиши учун илмий асос яратмоқда. Бироқ ижтимоий – иқтисодий ва сиёсий ўзгаришлар ахлоқий меъёрлар ва ахлоқий тамойилларнинг ўз – ўзидан ўзгаришига олиб келади, деб бўлмайди. Шахснинг ахлоқий камол топиши ва ўсиб келаётган авлодни тарбиялаш учун шарт – шароитлар яратиш юзасидан давлатнинг аниқ мақсадга йўналтирилган фаолияти талаб қилинади. Мамлакатимиз тараққиёт пиллапоясидан янги-янги чўққилар сари қадам қўяр экан, биз яшаётган замон суръатлари шиддат билан тезлашиб, олдимизда яна қанча муаммо ва машаққатлар пайдо бўлар экан, табиийки, маънавий ҳамда ахлоқий ҳаётимиз ҳам ана шу синовларда тобланиб, юксалиб, жамиятимиз, миллатимизнинг ёруғ ва соғлом келажагини ҳар қандай таҳдид ва тўфонлардан давр ўзгариши билан уларнинг кўриниши ва шакли ўзгаришига қарамасдан безавол сақлаш ва асраб қолишга қодир бўлиши даркор.

Биз ҳозирда инсоннинг маънавий ва жисмоний гўзаллигини уйғунлаштириш масалалари долзарб бўлган даврда яшаётганлигимизни унутмаслигимиз керак. Ана шуни теран ҳис қилганимиздагина кўзлаган мақсадларимизга етишишимиз мумкин бўлади. „Ер юзидаги барча ўлмас обидалар, инсоният ҳаётини тубдан ўзгартириб юборган жамики улуг кашфиёт ва ихтиролар, мумтоз санъат ва адабиёт дурдоналари, мардлик ва қаҳрамонлик намуналари одамзотнинг ақл-тафаккури, салоҳияти ва маънавий жасорати маҳсулидир, — дея таъкидлайди Ислом Каримов, — Шунинг учун ҳам бу ёруғ оламда энг буюк жасорат нима, деган саволга, ҳеч иккиланмасдан, энг буюк жасорат — бу маънавий жасорат, деб жавоб берсак, ўйлайманки, янглишмаган бўламиз“¹.

Бизга маълумки ахлоқий меъёрларнинг ўзаро ички боғлиқлиги хусусида Шарқ фалсафаси тарихида қатор тадқиқотлар амалга оширилган. Жумладан, Қуръони карим, Ҳадиси Шариф, тасаввуф таълимоти, машҳур пандномалар каби кўплаб манба ва таълимотларда уларнинг мазмун моҳияти хусусида турли ҳил талқинларни учратиш мумкин. Масалага шу нуқтаи-назардан ёндашганда ушбу мавзунинг долзарблигини қуйидагилар орқали изоҳлаш мумкин:

- биринчидан, ахлоқий меъёрлар ижтимоий регулятив хусусиятга эга;
- иккинчидан, ахлоқий меъёрлар ўз феноменига кўра ихтиёрийлик касб этади, шу сабабдан демократик тамойилларга асосланган халқимизнинг фуқаролик онгини шакллантиришда ахлоқий меъёрлар функционал аҳамиятга эга;
- учинчидан, ахлоқий меъёрлар глобал таҳдидларга қарши курашишда муаммонинг назарий асосларини ёритишга кўмак беради;
- тўртинчидан, ахлоқий меъёрлар баркамол шахс тарбиясининг асосий мезони ҳисобланади.

Ахлоқшунос олим Абдулла Шер ҳалоллик виждон, адолат ва бурч каби ахлоқшунослик мезоний тушунчалари билан боғлиқлиги, инсоннинг ўзгача муносабати ўзича муносабатидек соф, покиза бўлишини талаб қилидиган ахлоқий меъёр эканлигини таъкидлайди. Унинг фикрига кўра, ҳалоллик даставвал диний тушунча сифатида вужудга келиб, ҳар бир мусулмоннинг емак-ичмаги, жинсий ва иқтисодий хатти-ҳаракатлари

¹ И. А. Каримов. Юксак маънавият — енгилмас куч. — Тошкент: Маънавият, 2008, 156-бет

сифатини белгилаб берувчи шаръий меъёр бўлиб амал қилган, унинг зидди-ҳаром диний нуктаи – назардан салбий ҳисобланган хатти - ҳаракатларга нисбатан қўлланилган.² Демакки, ҳар бир диний эътиқоднинг асосида ахлоқийлик ётади ва у кўп ҳолларда ибодатдан баланд қўйилган: солиҳ бандалар, «Қуръон»да айтилганидек, энг аввало гўзал ахлоқ эгаларидир. Шу боисдан кейинчалик ҳалоллик нисбатан тор шаръий қобикдан чиқиб, аста-секинлик билан шахс ҳаётидаги кенг қамровли ахлоқий меъёрга айланди, теран маънавийлик касб этгани ҳолда, кундалик ҳаётдаги инсонийликни белгилайдиган умуминсоний фазилат бўлиб қолди. Масалан, ҳозирги кунда ихтисослашган меҳнат тақсмотининг такомиллашуви, илм-фан тараққиётининг юксалиши натижасида биз касбий ҳалоллик илмий ҳалоллик, иқтисодий ҳалоллик в.б. ҳақида гапиришимиз мумкин. Инсоннинг ботинига дахлдор бўлган гўзаллик бевосита ахлоқий фазилатлар ва ахлоқий муносабатлар билан боғлиқ ҳолда намоён бўлади. Чунки, ахлоқ, аввало, ижтимоий-маънавий ҳодиса сифатида инсон камолотида муҳим аҳамиятга эга. Зеро, „Ахлоқ йўқ жойда инсон ижтимоий шахс сифатида шаклланмайди. Фақат етук ахлоқ заминидagina кишиларда ҳаётнинг мазмуни ва мақсади, жамият олдидagi бурчи ва масъулияти, бахт, диёнат, яхшилик ва ёмонлик, ёвузлик, ҳақлилиқ ва ноҳақлиққа нисбатан муайян муносабат шаклланади“.³

Умуман олганда ўрта асрлар мусулмон шарқида ахлоқ масалалари хусусан, ахлоқий меъёрлар ва уларнинг шахс шаклланишидаги ҳамда ижтимоий регуляция жараёнидаги ўрни хусусида кўплаб муҳим фикрлар илгари сурилди. Машҳур пандномалар ушбу масалаларнинг ёритилишида муҳим рол ўйнади. Улар нафақат чуқур илмий фалсафий таҳлилга асосланган балки ўз ифода усулига кўра амалий асосларга ҳам эга ҳисобланади. Чунки махур пандномаларда мураккаб ахлоқий фалсафий тушунчалар, ахлоқий тамойил ва меъёрлар турли ибратли ҳикоятлар орқали ифода этилган. Бу эса пандномаларда илгари сурилган назарий фикрларнинг воқелиққа айланишини бирмунча енгиллаштиради. Шу маънода ахлоқий меъёрларнинг назарий таҳлил этишда, ҳамда ёшлар тарбиясини ахлоқий меъёрлар асосида шакллантиришда машҳур пандномадардан кенг миқёсида фойдаланиш мақсадга мувофиқ.

Юқоридаги фикрлардан келиб чиққан ҳолда, қуйидагича хулоса қилиш мумкин: биринчидан, ахлоқий меъёрлар, ахлоқий тамойиллар билан узвий алоқадорликда намоён бўлиб ижтимоий тартиботни юзага келтиришда муҳим аҳамият касб этади; иккинчидан, ахлоқий меъёрлар инсон феноменини рўёбга чиқарувчи ҳамда уни бошқа мавжудодлардан фарқловчи омил саналади. Зеро, Жалолиддин Румий айтганидек фаришта ақли билан, ҳайвон ақлсизлиги билан жазодан қутилади. Инсон эса аросатда қолади, аниқроғи, унинг олдидан танлаш имконияти пайдо бўлади. Ахлоқий меъёрларга амал қилиб мангу жаннат фароғатига эришиш ёки уларга амал қилмасдан дўзах азобида тўлғониш;

учинчидан, машҳур пандномаларда ахлоқий меъёрларнинг турли талқинлари учрайди. Бу талқинлар уларнинг турли қирраларини очиб беришга хизмат қилади. Шу маънода машҳур пандномалар, ахлоқий меъёрлар моҳиятини яхши билиш ёшларнинг энг биринчи вазифаларидандир. Чунки ўзбек ёшлари ўз маънавий қобиғи ва ахлоқий скелетидан ташқари ижтимоий-ахлоқий муносабатга кириша олмайдилар. Демак, ахлоқий меъёрларга нисбатан кўп ёқлама плюралистик қарашлар унга комплекс системали ёндашувни юзага келтиради;

тўртинчидан, машҳур пандномаларда ахлоқий меъёрларнинг тарихий илдизлари чуқур фалсафий таҳил қилиш билан биргаликда, улар турли ибратли асосида тушунтириб берилган. Бу эса шахсий намунавий хусусият касб этиб ахлоқий меъёрларни ёшлар онгига сингдиришни янада енгиллаштиради.

² Қаранг: Абдулла Шер. Ахлоқшунослик. -Тошкент: Ўзбекистон файласуфлари миллий жамияти, 2010. 114 б.

³ Юсупов Э. Инсон камолотининг маънавий асослари. — Т.: Университет. 1998. - 38 б.

